

HALİD ZİYA'NIN MENSUR ŞİİRLERİ

-II-

"MEZARDAN SESLER"

M. FâtiH ANDI*

Halid Ziya'nın mensur şiir türünde yazdığı ikinci eseri *Mezardan Sesler*'dir. *Mezardan Sesler* de *Mensûr Şiirler* adıyla kaleme aldığı ve etrafında daha isminden başlayarak, devrinin edebiyatında tenkid ve tartışmalara muhatap olan eseri gibi¹ yazarının ilk gençlik yıllarının, yani İzmir devresinin eserlerindedir.²

Mezardan Sesler de *Mensûr Şiirler* gibi, Halid Ziya'nın İzmir'de arkadaşlarıyla birlikte neşrettiği ve başmuharrirliğini yaptığı *Hizmet* gazetesinde neşredilir.³ Yazar daha sonra bu eserini de 1891 yılında, *Hizmet* gazetesinin "Küçük Kitaplar" serisi içinde kitap halinde yayımlar.⁴ Bu küçük hacimli eserin ikinci baskısı ise 1911 yılında İstanbul'da yapılır.⁵

* Yard.Doç.Dr., İ.Ü.Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Böl.

¹ Mensur şiir türünün Batı edebiyatlarındaki gelişme seyri, Arap, Fars ve Urdu edebiyatlarında mensur şiirin yeri, Türk edebiyatına giriş süreci ile Halid Ziya'nın *Mensur Şiirler*'inin incelendiği "Halid Ziya'nın Mensur Şiirleri-I" adlı makalemiz İ.Ü.Edebiyat Fak. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, nr. XXVII'de yayımlanacaktır.

² Halid Ziya'nın İzmir devresindeki edebî faaliyetleri için bk.: Ömer Faruk Huyugüzel, "Halid Ziya Uşaklıgil'in İzmir Devresi ve Bu Devrede Verdiği Eserler", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İzmir 1984, s.69-86.

³ "Mezardan Sesler", *Hizmet*, nr.197, 20 Teşrin-i evvel 1888-nr.210, 4 Kânûn-ı evvel 1888.

⁴ *Mezardan Sesler*, İzmir 1307 (1891), 54 s. Aynen *Mensûr Şiirler*'de olduğu gibi, *Mezardan Sesler*'in de neşir tarihi araştırmacılar tarafından farklı farklı gösterilmiştir. Bazı araştırmacılar eserin 1889'da (Niyazi Akı, "Halid Ziya Uşaklıgil'in Mensur Şiirleri", *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Erzurum 1970, s.2; Olcay Öner toy, *Halid Ziya Uşaklıgil, Romançılığı ve Romanımızdaki Yeri*, Ankara 1965, s.185; Ö.Faruk Huyugüzel, *Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Edebî Eserleri Üzerinde bir Araştırma*, İzmir 1984, s.57; L.Sami Akalın, *Halit Ziya, Hayatı, Sanatı, Eserleri*, İstanbul 1968, s.28), bazıları 1890'da (Niyazi Akı, *Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İnsan, Eser, Fikir, Üslup*, İstanbul 1960, s.51), bazıları 1891'de (Ömer Faruk Huyugüzel, *Halid Ziya Uşaklıgil, Hayatı, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler*, İstanbul 1995, s.18; a. mlf, *1928'e Kadar İzmir'de Çıkmış Türkçe Kitap ve Süreli Yayınlar Katalogu*, İzmir 1996, s.14; İsmail Çetişli, "Türk Edebiyatında Mensur Şiirin Doğuşu, Gelişmesi ve

Halid Ziya'nın mensur şiir tarzındaki, gazetede yayımlanışına göre ikinci, kitaplaşma sırasına göre ilk olan bu eseri, *Mensur Şiirler* kadar tepki ve tenkit görmez. Zira hem eserin başlığında, *Mensur Şiirler* gibi, devrinin hâlâ etkisini sürdüren eski şiir anlayışına göre bir terslik yoktur, hem de *Mensur Şiirler* etrafında çıkan tartışma, dönemin edebiyat çevrelerinde artık bu tür hakkında bir düşüncenin, tabir caizse bir âşinalığın oluşmasını sağlamıştır.

Mezardan Sesler'in neşri *Hizmet* gazetesindeki ilândan başka⁶, birtakım İstanbul mevkûtelere de, hakkında sitâyîşkâr cümleler yazılarak duyurulur.

Ahmed İhsan, *Servet-i Fünûn*'unda "Yeni Kitaplar" başlığı ile eserin yayımlandığını haber verir:

"Muharrirîn-i Osmâniyye arasında bir mevkî'-i mühim ve mümtâz ihrâz eylemiş olan Uşâkîzâde Hâlid Ziyâ Bey, neşrettiği 'Küçük Kitaplar' a'dâdına dâhil olmak üzere, bu sefer de *Mezardan Sesler* ünvânıyla gâyet hakîmâne ve tatlı bir hikâyecik neşretmiştir. *Mezardan Sesler*, 'Küçük Kitaplar' sırasında kendine tekaddüm etmiş olan *Târîh-i Muâşaka* ile *Muhtıra*'dan ziyade şâyân-ı takdîr görüldü. Hâlid Ziya Beyefendi'nin roman mesleğine olan gayret-i mahsûsasını bilhassa tebrik ederiz."⁷

Musavver Cihan mecmuasında ise Hüseyin Vassâf yine derginin "Yeni Kitaplar" başlıklı sütununa yazdığı "*Mezardan Sesler*" başlıklı kısa bir haber yazısında *Mezardan Sesler*'i överek okuyucusuna duyurur:

"Ser-âmedân-ı muharrirînden Uşâkîzâde Hâlid Ziya Bey'in bâlâdaki nâm ile tahrîrine himmet buyurmuş oldukları eser İzmir'de *Hizmet* Matbaası'nda bir sûret-i mükemmelede tab' edilmiş olduğu hâlde zînet-sâz-ı âlem-i matbûât olmuştur.

Kitap o kadar edîbâne, hakîmâne bir sûrette kaleme alınmıştır ki, hasr-ı mütâlâa eden kârî', muharririn âlem-i edebiyatta ihrâz eylemiş olduğu mevkîi ve bir de eserin kıymetini takdîr için saatlere, aylara muhtaç kalıyor. Ez-cümle bu muharrir-i âciz kitabı alıp da ilk satırlarını okumağa başladığım zaman muharririnin vüs'at-i efkârına, tabîat-ı eş'ârına, makâlât-ı hikemiyyesine hayran kalmış ve kırâat ettikçe Hâlid Ziya Bey'in karîha-i rengîninin edeben, hikemen tezyîn kılınmış olduğuna ve "Sen hiçsin!"le mezardan vukû bulan

Özellikleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.I, nr.2, Elazığ 1987, s.110), hatta bazıları ise 1911'de (Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1987, c.II, s.1054) yayımlandığını kaydetmişlerdir ki bu dört tarih arasında doğru olanı 1891'dir. Eserin 1889'da yayımlandığı kaydı muhtemelen kitap üzerindeki 1307 tarihini Hicrî olarak değerlendirmekten kaynaklanmaktadır. 1911 ise eserin ikinci baskısının tarihidir. Oysa devrin gazete ve dergilerinde yer alan neşir ilânlarına bakarsak *Mezardan Sesler*, 1307 Rûmî/1891'de yayımlanmıştır. (Bk. *Hizmet*, nr.489, 21 Eylül 1307/3 Teşrîn-i evvel 1891; *Servet-i Fünûn*, y.1, nr.27, 5 Eylül 1307/ 17 Eylül 1891, s.7; *Musavver Cihan*, y.1, nr.21, 16 Cemâziyelevvel 1309/15 Kânûn-ı evvel 1307/(16 Kânûn-ı evvel 1891).

5 *Mezardan Sesler*, İstanbul 1327/1911, Matbaa-i Jerayir-Keteon, 54 s.

6 *Hizmet*, nr.489, 21 Eylül 1307/3 Teşrîn-i evvel 1891.

7 "Yeni Kitaplar", *Servet-i Fünûn*, y.1, nr.27, 5 Eylül 1307/ (17 Eylül 1891), s.7.

hitâb-âmîz akvâl-i hakîmânenin hayret-res-i ukûl olacak bir sûret-i edîbânede kaleme alınışına nigerân kalmıştım. (...) Ve edîb-i fazîlet-lebîbin insâniyyet ve medeniyyet ve beşeriyyet ve mevâdd-ı sâire-i fazîletten bâhis kaleme almış oldukları bu eser-i kıymetdârını şîrîn-mezâk-ı edebe tavsiye etmeyi vazîfe-i kadr-şînâsîden addeylerim.⁸

Bu satırlar aynı zamanda, edebiyat âlemine, üstelik İzmir'de dâhil olalı daha birkaç sene olmuş bir genç edîbin İstanbul edebiyat çevrelerine takdir ve övgüyle tanıtılışı açısından da önemlidir. Bu önemin Halid Ziya da farkındadır. Nitekim *Kırk Yıl*'da *Mezardan Sesler* hakkında "Bu küçük kitap, (...) İzmir'de ve İstanbul'da bana en sıcak sevgileri kazandıran bir eser oldu"⁹ diye bunu belirtir.

Mezardan Sesler, Halid Ziya'nın çok sevdiği annesi Behiye Hanım'ın vefatından duyduğu derin teessürle ölüm ve hayat üzerinde düşünmeğe başladığı günlerde kaleme alınmıştır. Bunun içindir ki, yazar daha sonraları *Kırk Yıl*' da bu eseri için "ölümün beni istîlâ eden nefesinden doğan kitap", "âdetâ matemden beni sıyıran bir nefes-i tesliyet" gibi nitelemelerde bulunacaktır.¹⁰

Yine *Kırk Yıl*' da annesinin ölümü üzerine içine düştüğü ruh halini ve bu halin sevgiyle eserini nasıl yazdığını geniş bir tasvir paragrafıyla anlatmaya çalışır ki, aşağıya dercettiğimiz bu paragraf ve müteakip satırları, onun bu eserini hem muhteva, hem de arka planını teşkil eden duygu yükü açısından daha kolay anlamamızı sağlayan ipuçlarıdır:

"Bir gece, bir koyu karanlık gece ki, kara gölgeleri birbirinin üzerine yığılarak siyah sulardan tahaccür etmiş buz tabakaları gibi etrafa setler çekmiş olsun. Bir orman, semalara bir isyan tehevürü ile köpürerek yükselmiş bir orman ki, beşeriyetin küçük bir parmağına bile müdahale hakkını vermeyen sık ağaçlarının, birbirine dolaşmış sarmaşıklarının, çalılarının arasından bir ufak yıldız bile tebessümünün tesliyet huzmesini akıtmasına imkân bırakmıyor olsun. Bu gece ile bu ormanın korkunç zulmetleri içinde görmeyen gözlerle, tutunamayan ellerle, sendeleyeyen ayaklarla, etrafında fısıldayan esrar nefeslerinden ürkererek, yüzüne buzlu temaslarla çarpan gece siyahlıklarından ürpererek geçilecek bir yol, başını koyacak bir kütük, sırtını verecek bir lütûfkâr ağaç bulmaktan âciz bir yolcu... Bir biçâre insan ki idrâkinin bütün kuvvetini, kulağının bütün hassasiyetini, önünden, arkasından, başının üstünden esen soğuk bir rüzgar içinde esrar ile, garâib ile dolu bir varlığın muammasını sarfediyor. Heyhat!.. Bütün bu siyah gece, bu siyah orman içinde muhtazır fakat mütelâtim bir hayatın nefesiyle titriyor; etrafında hava tabakalarının kanatlarla, ayaklarının altında toprakların hışırdayan cevlânlarla ihtizâzını işitiyor. Gövdelerinin sütunları siyahlar içinde daha siyah bir mabedin acayip korkunçluğu ile beliren ağaçların arasından kendisine haşyet veren nazarlarını dikmiş gözlerin ışıldadığına dikkat ediyor. Her tarafta karanlıklara sinmiş, hiç

⁸ "Yeni Kitaplar: *Mezardan Sesler*", *Musavver Cihan*, y.1, nr.21, 16 Cemâziyelevvel 1309/15 Kânûn-ı evvel 1307/(16 Kânûn-ı evvel 1891), s.168.

⁹ *Kırk Yıl*, c. II, İstanbul 1936, s. 146.

¹⁰ a.e., s.143.

bir zaman elle tutulamayacak, mâhiyeti anlaşılamayacak bir varlık ki muammasının mehâbeti karşısında; nihâyet mağlup ve perişan, ellerini yüzüne kapayarak diz üstü çöküyor ve aczinin hiçliğine ağlıyor.

İşte yirmi yaşımın şüphelerden, tereddütlerden, halledilememiş suallerin yeislerinden, mâhiyetlerine en büyük hamlelerle bile tekarrüb edilememiş hakikatlerin fütûrlarından tereküb eden mücadelât bende öyle me'yûs bir felsefe yaratmış idi, beni öyle inkâra benzeyen bir imana sevk etmiş idi ki bu makhûriyyet-i mâneviyyeyi itmâm etmek için bir küçük fiske kâfi idi. Ben ise hayatta mümkün olabilen en büyük darbeye uğramıştım, hayatı mevcûdiyetinin arasından görmekle me'lûf olduğum bir vücuttan mahrum kalıyordum. Ruhumun bütün iplikleri ona vâsıl olur ve onda düğümlendikten sonra hayata,, eşyaya,, eşhâsa geçirdi. (...)

Bu menbaı kaybetmiş oluyordum. Onun tesliyetini ararken *Mezardan Sesler* yazılmış oldu. Bu küçük kitap ki pek basit, fakat perişan ve me'yûs bir gencin felsefesinden doğmuştur. (...) Evvelâ *Hizmet* tefrika etti, bir uzun zaman sonra *Küçük Kitaplar* silsilesinde neşrolundu. Kırk seneden fazla bir zaman oluyor ki onu tekrar görmedim, bilmem bugün tekrar görmeye cesaret bulsam, onda yirmi yaşımın meftûr heyecanlarını bulabilir miyim?"¹¹

Gerçekten de yukarıda yaptığımız bu uzun iktibasın bilhassa ilk paragrafı *Mezardan Sesler*'de bahis konusu edilen bakış açısının, duygu ve düşüncelerin anahtarı mahiyetindeki bir vokabüleri bize verir: Acz, insanın zavallılığı, esrâr, muamma, hiçlik, karanlık, heybet, korkunçluk, bezginlik, ürperme ve ürkme... Bu kelimeler, hatta bütünüyle bu paragraf *Mezardan Sesler*'in havasını adeta özetler.

Halid Ziya bu küçük hacimli eserinde, insan, ölüm, hayat, dünya, varlık, hiçlik, bekâ, fenâ v.s. gibi konulara dair gençlik döneminin duygu ve düşüncelerini, kısa temaslara, bir çerçeve hikâye içinde geliştirdiği mensur şiir tarzında işler.

Yazar, bir bahar mevsiminde, sürekli yağışlı ve basık havadan iyice sıkılmış, yağmur biraz dinince evden çıkarak şöyle bir dolaşmak istemiştir. Ayakları onu mezarlığa götürür. Dalgın dalgın mezarlığı dolaşış, onu birtakım kasvetli duygularla ve ürperişlerle meşbû kılar. Tek tek mezarları gezerken gözü bir mezar taşına ilişir. Kitabesinde "Zâir! Sen bir hiçsin!..." ibaresi yer almaktadır. Bunun üzerinde fikir yorarken, başı döner, asabı bozulur ve bir mezarın kenarına oturur. Bîtâbtır. Bu hâl ile mezarlıktan çıkacak gücü kendinde bulamayınca geceyi orada geçirir. Bir ara kenarına yığıldığı mezardan "mahûf bir ses" işitmeğe başlar. Bu ses demektir ki:

"Evet, sen hiçsin, mücerred hiçsin! Bu senin gurûr-ı hayatına dokunsa gerektir. Lâkin hakikat sıklet-i dehşeti altında hayâlâtını ezmektedir. O

¹¹ a.e., s. 144-146.

hakikatin sadası kulaklarına bu mahûf kelimeyi daima tekrar ediyor: Hiç!.. Hiç!.." (s.9)

Ses bundan sonra, kozmik âleme dair tasvirlerle, insanın kâinatın büyüklüğü karşısında niçin bir hiç olduğunun tafsiline girişir. Arzın tarihine göre insan ömrünün, büyüklüğüne göre de insan cüssesinin bir hiç mesâbesinde olduğundan; yeryüzünde yaşayıp, ondan beslenip, tekrar ona dönerek toprak olacağımızdan, çürüyeceğimizden bahseder.

İnsanoğlu âciz bir mahlûktur. Ama bütün aciziyetine rağmen, arz üzerinde kan dökmeyi, bozgunculuk yapmayı sanki kendisine bir şiar edinmiştir:

"Kan!.. Kan!.. Senin tercüme-i hayatını yalnız bu işgâl ediyor. Hilkatinden ikiyüz asır sonra yine o haldesin, elân kan içiyorsun" (s.29)

İnsanoğlunun bu kan içiciliğinin, bozgunculuğunun en belirgin tezahürlerinden birisi de, var oluş tarihi boyunca çıkardığı sayısız harplerdir. Halid Ziya eserinde bu düşüncesini belirginleştirmek için harp ve cinayet tasvirlerine de girişir. İnsanlığın ilerlemesi, medenîleşmesi, bunca teknolojik gelişmenin sahibi olması, onun bu "hunhârlik" vasfını daha fazla pekiştirmiş, daha çok öne çıkarmıştır. Bugün bile insanlık, ulaştığı medeniyet seviyesi ve katettiği ilerlemelere rağmen, sefâletler, felâketler, cinâyetler ve zulümler içinde boğulmuş vaziyettedir. *Mezardan Sesler*'de bu konulara dair çarpıcı, küçük tablolar da çizilir. Medeniyet insanlığı saadete kavuşturmamış, tam tersine kaydettiği mesafelerle insanlık camiasını daha fazla bulandırmıştır. Yazar bilhassa medeniyetin insan hayatına yaptığı fenalıklardan uzun uzun bahseder:

"Temeddün!.. Terakkî!.. Bunlar seni tıynetindeki vahşetten kurtaramadı. Bilakis şimdi onun hükmünü icrâya daha kuvvetli vasıtalar buluyorsun." (s.29)

"Lâkin bu medeniyet, yirmibin seneden beri a'zâ-yı gayr-ı ma'dûde-i beşeriyetin birer esasını vaz' ettiği bu heykel-i muallâ-yı medeniyet seni hangi sefaletten müteccerrid, hangi mezelleten masûn etti?" (s.34)

"Medeniyet bunları tedavi edemiyor. Medeniyet sefilleri, cânîleri kurtaramıyor. Medeniyet birkaç lugati lisanlardan mahvedemiyor. Medeniyet sizi buhar ile müteharrik arabalarda taşıyor; lâkin onları, bir kısım insanları maden kuyularında, ateş karşısında yaşatmakla tehiyye ediyor; medeniyetin sizi doyurduğu ekmek birçok insanların teriyle yoğurulmuştur. Medeniyet saadete felâketi menba', refâhiyyete sefaleti sebep etmiş. Bir yarayı kapatmak için başka bir yara açıyor.

Medeniyet! Heyhat!.. Ondan beyân-ı şükrân edenler, sadâ-yı sefâletin yetişemeyeceği yükseklerden söz söyleyenlerdir. Medeniyet cemiyet-i beşeriyeyi mahkemelerden, hapishanelerden, askerlerden, silahlardan ve hususiyle paradan kurtaramıyor." (s.38-39)

Müteâkip satırlarda yazar paranın cemiyet içinde açtığı yaralardan, sebep olduğu felaketlerden bahseder. Devrinin edebiyatı ve hatta fikrî ortamı içindeki önemine binâen uzunca tuttuğumuz bu iktibasta da görüleceği üzere, Halid

Ziya'nın bu küçük eserinde, dönemin birçok yazarının ve aydınının düşüncesinde mühimsenen, yüceltilen hatta kutsanan medeniyet, terakkî, teknoloji, para gibi kavramlara ve olgulara karşı duyduğu tepki ve sorgulama cehdi açıktır. Bunda, yazarın annesinin ölümü günlerinde içine girdiği yirmi yaşının bunalımlı ve inkâra çok yakın psikolojisinin, ümitsizlik ve arayışlar içindeki ruh hâletinin de rolünü göz ardı etmeksizin,¹² bu fikirleri, Batı'da Jean Jacques Rousseau'nun "Medeniyet çirkin, tabiat güzeldir. Medeniyet insan tabiatını bozucu, tabiat ise fitratı geliştirecidir. Kırdan yaşayanlar mesut, şehirde yaşayanlarsa bedbahttır." şeklinde özetleyebileceğimiz düşüncelerinde ifadesini bulan ve Türk edebiyatının, Rousseau'dan müteessir olduğunu bildiğimiz¹³ Abdülhak Hâmid'in *Sahrâ* (1296/1879)sından itibaren haberdar olduğu medeniyet karşıtlığı, medeniyetin insan fitratını bozduğu düşüncesi, medeniyetin çirkinliklerine karşılık kır ve köy hayatına, tabiata sığınma özlemiyle "beledîlik-bedevîlik" mukayesesi¹⁴ perspektifinden değerlendirmek ve Halid Ziya'nın bu satırlarında, okuduğu Batılı eserlerin yanısıra, bu etkinin de izini sürmek mümkündür.

Ayrıca burada dikkati çeken bir nokta da, bu medeniyet muhalifliği düşüncesini belirtir ifadelerin, Halid Ziya'nın *Mezardan Sesler*'den bir sene evvel peyderpey yazdığı *Mensur Şiirler*'inde yer alan "Düşünüyorum" başlıklı mensur şiirinde de bizi karşılamasıdır:

"Düşünüyorum da, cihan hâl-i tabîisinde, şekli-i aslîisinde pâyidâr kalsaydı; insanlar ormanlarda, hâl-i bedeviyette daha mesûdâne yaşayacaklardı. Lâkin değil. O tabîî ormanlar, muazzam şehirlere tahavvül etmiş, insanlar hayât-ı tabîiyelerini terk etmişler. (...) Bir vakitler sîne-i tabiatta lâkaydâne, mesûdâne güzâr eden hayatı insanlar bir tûfân-ı kuyûd haline getirmişler; cemiyet-i beşeriyye bu tûfânın emvâc-ı pür-dehşeti arasında yuvarlanarak geçiyor.

Düşünüyorum da, medeniyet olmasaydı, saadet olacaktı.

Belki haksızım; lâkin bu tarz-ı hayat, bu cemiyet beni hayattan tenfir ediyor."¹⁵

Benzer bir tekaddüm, yazarın *Mezardan Sesler*'de insanoğlunun hunharlığı ve bozgunculuğunu vurgulamak için savaşları örnek göstermesi yaklaşımının ve

¹² Halid Ziya'nın hayatında annesinin yeri konusunda bk.: a.e., s. 129-131; ayrıca bk.: Ömer Faruk Huyugüzel, *Halid Ziya Uşaklıgil, Hayatı, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler*, İstanbul 1995, s.67.

¹³ Bu tesire dair geniş bilgi için bk.: Mehmet Kaplan, "Tabiat Karşısında Abdülhak Hâmid-I", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, c.I, İstanbul 1976, s.319-330.

¹⁴ Bu açıdan Türk edebiyatında tabiata ve köy hayatına açılış, şehirden kaçıp, köylünün hayatına özlem duyuş hakkında daha geniş bilgi için bk.: M.Fatih Andi, "Türk Romanında Köye Açılma ve Mehmed Celâl'in Romanları", *İlmî Araştırmalar*, nr.2, İstanbul 1996, s.29-38.

¹⁵ *Mensur Şiirler*, İstanbul 1307/1891, s.88-89.

dolayısıyla yaptığı harp tasvirinin bir benzerinin daha önce *Mensur Şiirler*'deki "Cenk" başlıklı mensur şiirde de¹⁶ yer alması şeklinde kendisini gösterir.

Esasen kaleme alınışları arasında aşağı yukarı bir sene gibi az bir zaman olan bu iki esere bu açıdan bakarsak, ilk planda her iki eserinde de yazarının ortak bir psikoloji, ortak bir his ve düşünce âlemi içinde olduğunu da fark ederiz. *Mensur Şiirler*'de de genç Halid Ziya, hayatın acılı ve sıkıntılı yanlarını, haksızlıkları, aşk karşısında yaşanan kırıklıkları ve neredeyse yaşamaktan nefreti işlediği epey sayıda mensur şiire yer verir.¹⁷ Bilhassa bu eserinde yer alan ve validesini mezara tevdi eden bir insanın ağzından kaleme alınmış "Mezardan Sonra"¹⁸ ile "Mezar"¹⁹ başlıklı mensur şiirler, *Mezardan Sesler*'in adeta nüvesi gibidir.²⁰

Mezardan Sesler'de insanoğlunun kâinatın yüzlerce, binlerce yıldır kesintisiz olarak süregelen kozmik zamanına nisbetle kısacık olan ömrü içinde, içine yuvarlandığı bu gaili, sefil ve zulümlerle, fesatlarla dolu hayatının değişik vechelerine dair yapılan kısa kesit tasvirlerinden sonra Halid Ziya, insanlığın asırlardır yaşadığı bütün bu hayhuya karşılık, aslında her şeyin bir aynadaki akisten ibaret olduğu düşüncesi üzerinde durur:

"Sen vücûdunla mağrûrsun. O vücut bir aynanın üzerine akseden sûretten ibarettir. Ayna o sûretin cilvegâh-ı in'ikâsıdır. Onu bir ziya resmetti, sen hiçsin!" (s.21)

Burada Halid Ziya tasavvufta vahdet-i vücûd düşüncesinin izahı için çokça başvurulan ayna-akis, perde-gölge motifine başvurur. Biraz ileride aynı motifi bir kere daha tekrarlar:

"Yalnız O mevcûd, O bâkî! Bütün bu suver-i muhtelif-i hayat bir zıll, bir hayâl, bir hîç-i mutlak!.." (s.45)

Halid Ziya'nın tasavvûfî lûgate ve motiflere yaklaşması yalnız bununla sınırlı kalmaz. İnsan vücûdunun, tıpkı bu âlem gibi dâimî bir inkılâb, bir "kevn ü fesâd" yaşadığını ileri sürerken, insanın, Allah'ın "vücûd-ı mutlak ile mevcûdiyet"i ve azameti karşısında insanın bir "hiç" olduğunu söylerken de aynı tavrı ve düşünce içindedir.

¹⁶ a.e., s.65-69.

¹⁷ Ömer Faruk Huyugüzel de, Halid Ziya'ya dair yazdığı eserinde *Mensur Şiirler*'de yazarının bu psikolojisi üzerinde durur. Bk.: *Halid Ziya Uşaklıgil, Hayatı, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler*, İstanbul 1995, s.65.

¹⁸ *Mensur Şiirler*, İstanbul 1307/1891, s.100-102.

¹⁹ a.e., s.61-62.

²⁰ Niyazi Akı da "Mezar" ve "Mezardan Sonra" mensurelerinin *Mezardan Sesler*'in konusuyla olan benzerliğine dikkatimizi çeker. Bk.: "Halid Ziya Uşaklıgil'in Mensur Şiirleri", *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Erzurum 1970, s.5.

"Vücûdun bir inkılâb-ı dâimî içinde yaşıyor. Her saniyede bir zerre hayattan düşüyor, her saniyede bir yeni cüz'ü teşekkül ediyor. Sen müddet-i hayatında teâkub-ı hayat u memât içindesin." (s.23)

"Hilkatte her şey tebeddül ediyor, her şey emvâc-ı inkılâb içinde yuvarlanıyor. Bu inkılâbgeh-i müdhişte yalnız bir şey bâkî, yalnız bir şey vücûd-ı mutlak ile mevcûd! Bütün avâlim onun pîş-i kuvvetinde deverân ediyor. Bütün mevcûdât yalnız onun emriyle mahv u isbât ediliyor. Yalnız O mevcûd, O bâkî!.." (s.44-45)

"Bu inhidâm-ı avâlim içinde yalnız bir şey teâlî ediyordu. Kâinatı dolduran teâkub-ı memât u hayat içinde, bütün bu inkılâbât içinde lâkayd, gayr-i mütebeddil bekâ-yı Hudâ meşhûd idi." (s.46-47)

Hayat, ölüm, bunlar sınırsız bir bekânın içinde fenânın meydana getirdiği değişikliklerdir. Kâinatta "lâ-yenkâtı' bir tebeddül" hüküm sürmektedir; ibtidâ, intihâ, büyüklük, küçüklük, bunlar hep geçici ve farazîdirler, ebediyyetin sonsuzluğu içinde müsâvidirler:

"İbtidâ, intihâ, mevcûd olmayan zamanın mefrûz noktalarıdır. (...) Lâ-yetenâhî-i ebediyyet; ibtidâ, intihâ, küçük, büyük tanımaz. Onun için her şey müsâvi, her şey muâdildir." (s.48)

İnsanın hiçliği üzerine serdettiği sayfalar dolusu fikirlerden sonra, mezardan yükselen ses, adeta bir "terdîd" sanatı yapar ve bu sefer de insanın "hiç olmakla beraber bir şey", "ma'dûmiyyet içinde bir mevcûd", "hîcî içinde bir hep" olduğunu söyler ve bunun sebeplerini açıklar. İnsanoğlu düşünen, duyan bir varlıktır. Bu özeliği ile bir takım vazife ve sorumlulukları üstlenmiştir:

"Sende bir şey var ki, daha doğrusu bizzat sen bir şeysin ki düşünüyorsun, tahassüs ediyorsun, mütelezziz yahut muztarib oluyorsun, teessürât-ı muhtelif-e-i mütemâdiyye içindesin. (...)

"Sana 'hiç' demiş idim. Bu lâ-yetenâhî-i mevcûdâta nisbeten idi. Kalbini dolduran âmâl-i vâhiyeyi dereke-i lâyıkasına indirmek için bu bir hakikattir. Fakat senin bu kâinatta bir vaziyetin var, bu kâinâtın her cüz'-i ferdi bir vazife ile mükelleftir. " (s.50-51)

Mezardan gelen sesin ağzından vardığı bu netice, bu "hiç"likten "hep"liğe urûc ediş, mezaristanın genç ziyaretçisine tesellî verir, tesellînin ötesinde, mest eder:

"Bu son söz üzerine pîş-i nigâhımda sırf mânevî bir ufk-ı fezâ açıldı. Beynimde yükseldikçe yükselen azamet-i kâinât, lâ-yetenâhî-i hilkat içinde arzın sefil bir zerresinden ibaret olmadığım kalbimde bir lem'a-i bedâhet gibi parladı. (...) Kendimi şu hîcî içinde bir şey bulmaktan mütesellî oluyordum, hissiyâtımı latîf bir zevk-ı mestâne istîlâ ediyordu." (s.51-52)

Bu sermestî içinde ferahlayan genç adam, sabahın olmasıyla kabristanı terk ile evine döner.

Mezardan Sesler'in; sevilen bir varlığın yani yazarın annesinin vefatı sonrasında yazıldığı ve ağırlıklı olarak modern astronomi bilgileriyle desteklenen kozmik unsurların ve mezarlık âlemi tasvirlerinin eşliğinde derinleşilmeye çalışılan ölüm duygusu ekseninde yürüdüğü için ve yukarıda anahatlarıyla özetlediğimiz muhtevası içerisinde "hiçlik" kavramını öne çıkaran satırları ile eserin genel havasındaki bedbin psikoloji göz önünde tutularak, en geniş anlamıyla edebiyatımızdaki mersiye geleneği içerisinde değerlendirilebileceği, Âkif Paşa'nın *Adem Kasîdesi*, Ziya Paşa'nın *Tercî'-i Bend'i*, Abdülhak Hâmid'in *Makber*'i, hatta Recâîzâde Mahmud Ekrem'in mezarlık ve ölüm temini işlediği birtakım şiirleri (meselâ "Yakacık'ta Akşamdan Sonra Bir Mezarlık Âlemi", "Mağrûka", "Mevt..Nijâd!", "Nijâd'a" v.s.) ile ortak bir çizgide bulunduğu hakkında fikirler ileri sürülmüştür.²¹ Hakikaten de eserde karşılaştığımız umûmî atmosfer, *Mezardan Sesler*'i böyle bir daire içerisinde değerlendirmemizi mümkün kılmaktadır.

Yukarıda da bahis konusu edildiği üzere, *Mezardan Sesler*, yağmurlu geçen günler boyu evde oturmaktan bıkan yazarın, ferahlamak için dışarı çıkıp, gayr-i ihtiyârî yakınlardaki mezarlığa yönelmesi, mezarlıkta derin düşüncelere dalarak ve üzerine yığıldığı bir mezardan kendisine söylenen sözleri dinleyerek bir geceyi orada geçirmesi şeklinde özetlenebilecek bir çerçeve hikâye içerisinde gelişir. Ana olay budur. Eser boyunca mezardan yükselen meçhul sesin söyledikleri ise, bu çerçeve hikâye içerisinde kitabı edebî tür olarak mensur şiir kategorisine sokan bölümlerdir. Bu kurgu özelliğine bakılarak *Mezardan Sesler*'i, bir hikâye karkası içerisinde yerleştirilen bir uzun mensur şiir şeklinde değerlendirmek bizce en doğrusudur. Nitekim Halid Ziya'ya dair bir eser neşretmiş olan Ö.Faruk Huyugüzel de bu eseri, gösterdiği bütünlükle diğer mensur şiirlerinden ayırır ve tek bir uzun mensur şiir sayar.²² Hakikaten de, mezardan gelen sesin söyledikleri, mantikî silsile, fikrî bütünlük ve üslûp birliği açısından tek bir metin olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Fakat eserin bu özelliğine rağmen, *Mezardan Sesler*, devrinde ve sonraları değişik nitelermelerle değerlendirilmiştir. Meselâ yukarıda metinlerini verdiğimiz neşir ilânlarından *Servet-i Fünûn*'daki Ahmed İhsan, eseri "gayet hakîmâne ve tatlı bir hikâyecik" diye tanıtırken²³, *Musavver Cihan* mecmuasında Hüseyin Vassâf, kitabı alıp da ilk satırlarını okumağa başladığı zaman "muharririnin vüs'at-i efkârına, tabîat-ı eş'ârına, makâlât-ı hikemiyyesine hayran kalmış" olduğundan bahseder.²⁴ Yani ona göre de *Mezardan Sesler*, yazarının fikirlerinin genişliğine ve hikmetli sözlerine hayran kalınacak bir şiirdir. *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*'nde Halid Ziya'ya da sayfalar ayıran İsmail Habib ise *Mezardan*

21 Bunun için bk.: Niyazi Akı, a.y., s.5; Ömer Faruk Huyugüzel, a.e., s.67.

22 Ömer Faruk Huyugüzel, a.e., s.65, 67.

23 "Yeni Kitaplar", *Servet-i Fünûn*, y.1, nr.27, 5 Eylül 1307/ (17 Eylül 1891), s.7.

24 "Yeni Kitaplar: *Mezardan Sesler*", *Musavver Cihan*, y.1, nr.21, 16 Cemâziyelevvel 1309/15 Kânûn-ı evvel 1307/(16 Kânûn-ı evvel 1891), s.168.

Sesler'den yalnızca nesir olarak söz eder.²⁵ Halid Ziya hakkında müstakil bir çalışması bulunan L.Sami Akalın da, neye dayanarak verdiği belli olmayan bir sayı zikrederek, bu eserde Halid Ziya'nın 12 mensur şiirinin yer aldığını bildirir.²⁶ Eğer bu sayı kitapta üç yıldızlarla bölünmüş metin parçalarının sayısı ise, bunlar 12 değil 17'dir. Bu değil de, kitap içerisindeki bu bölünmüş metin parçalarından bazıları mensur şiir olarak kabul edilip, bazıları da böyle bir kabulün dışında tutulmuş ise, o takdirde subjektif bir tavır içerisinde düşünülmüş demektir.

²⁵ İsmail Habib (Sevük), *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1340, s.490.

²⁶ L. Sami Akalın, *Halit Ziya Uşaklıgil, Hayatı, Sanatı, Eserleri*, İstanbul 1968, s.28.